

עם
חלוקה
הזמן

דן בירנבוים
ברכה גיא
קרן דולין
ליהי חן
טובה לוטן
דבי מורג
חווה ראוכר
מיכל רובנס

ציור, צילום, פיסול, וידאו ואובייקטים
אוצרת: אורה קראוס

הגלריה העירונית לאמנות
מרכז התרבות ע"ש מ. סמילנסקי, רחובות
אוצרת ומנהלת הגלריה: אורה קראוס

תרגום: טליה הלקין
עריכה לשונית: ירון דויד
צילום העבודות בתערוכה: אבי אמסלם
צילום "פריחה שנתאחרה": אריאל ורהפטיג
צילום עבודות וידאו: יואב בצלאל
עיצוב והפקת הקטלוג: דנה ודן

© כל הזכויות שמורות, נדפס בע.ה. הדפסות, מרץ 2018

בתמיכת משרד התרבות והספורט, מנהל התרבות, המחלקה לאמנות פלסטית
עיריית רחובות, החברה העירונית רחובות לתרבות, ספורט ונופש

הרוח לחשה באזני: "בואי, הגיע זמנך לעבר לעולם הבא" / קולה המתקתק היה כה מפתה / השבתי לה מיד: "אשאר כאן עוד מעט, יש כמה דברים שעלי לעשות" / פני הרוח נפלו / והיא שבה על עקבותיה באחת.

ילדות היא טריטוריה של זמן מתעתע, המתאפיינת בקווי מתאר ברורים ומטושטשים כאחד, מזכרים ומושכים את הלב, אך חמקמקים ובלתי ניתנים להגדרה. אנשים שבים אל ילדותם, משחזרים אותה ומתמודדים עם היעדר הממשות של הזיכרון ושל הזמן האחר שבו היא שרויה. זמן הילדות הוא בחזקת נעלם, אך גם נוכח כל העת.

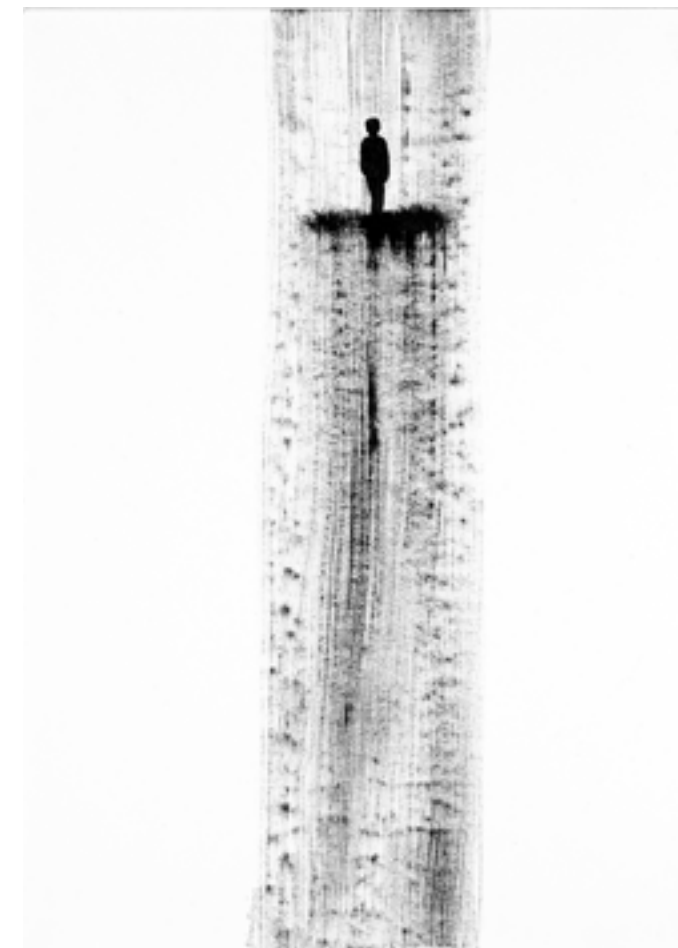
הזמן האחר של הילדות נקשר גם לרעיון של גן העדן. ביצירות פרוזה ושירה מוצאים שוב ושוב את המשיכה אל דימוי גן העדן - כייצוג של זמן נטוע בתודעה שהוא רחוק מכדי שניתן יהיה לזכור אותו במדויק וקרוב וחשוב מכדי שאפשר יהיה לשכוח אותו. בספר בראשית גן העדן מייצג זמן ומקום שאין לו רצף כרונולוגי. במובן מסוים, הזמן מתחיל עם גירושם של אדם וחוה ועם חשיפתם לכוחם המכלה של הזמן והעולם, לחולי, לסבל ולמוות. כשם שאדם וחוה נענשו בחשיפה אל "העולם האחר" הכאוב, כך עולמו של הילד מתערער בעת שהעולם הממשי פולש לתוך גן העדן שלו ומטיל אותו אל הזמן האמיתי, אל המקום שבו יש כאב ומוות. המשורר הפולני צ'סלב מילוש מתאר רגע של שיבה לגן העדן של ילדותו:

"היה זה פר דשא על גדת הנהר שופע, לפני הקצר החציר / ביום פליל זה של שמש יוני / כל החיים חפשוני, מצאתיו והכרתיו / צמחו כאן עשבים ופרחים שהילד הכיר לפניו. / מבעד לשמורות עיניים עצומות למחצה שאפתי את שפעי האור / ואפף אותי ריח וחדלה הדעת פלה. / למחצה שאפתי את שפעי האור / פתאום חשתי שאני נעלם, בוכה מאשר."

בשיר זה מילוש מתאר רגע של הארה שבמהלכו ההווה חדל מלהיות הווה והעבר כבר אינו עבר. במצב זה של שיבה לעולם שקדם לחוקיות החיים המוכרת, מתאפשר אושר מוחלט. נראה כי רק בילדות ניתן לחיות בגן עדן נמשך, בזמן שאין לו זמן, ללא כל מודעות וללא תחושת קץ. ההשתהות מחוץ לזמן הכרונולוגי מתאפשרת בשיר זה כיוון שהילד עדיין אינו מצוי במצב של התפכחות. תחושה דומה מתעוררת כאשר קוראים את הטקסט של רולן בארת, המתייחס לזיכרונות ילדות מחבל הארץ בצרפת שבו נולד, האור של הסוד ווסט ("דרום מערב"):

"האור של הסוד ווסט [...] משהו רומז לי שעברתי איזה סף ושאני נכנס לארץ ילדותי. קבוצת עצי אורן בצד הדרך, דקל בחצר בית, גובהם של העננים שמעניק לארץ גמישות של פנים. אז מתחיל האור הגדול של הסוד ווסט, אצילי ומרומז גם יחד. לעולם לא אפיר, לעולם לא נמוך (גם כאשר השמש לא מאירה), זהו אור מרחב, מוגדר פחות על ידי הצבעים שהוא נותן לדברים [...] ויותר על ידי האיכות הנוחה לחיים שהוא מעניק לאדמה. [...]
זהו אור מאיר. צריך לראות אותו, את האור הזה (כמעט הייתי אומר להקשיב לו, כי הוא מוזיקלי כל כך) [...] צלול, זוהר, קורע לב ממש [...] כה, בגיל שבו מתעצב הזיכרון, הפנמתי מאותן "מציאויות גדולות" רק את התחושה שהן סיפקו לי: ריחות, צלילי קולות, מסלולים, אורות, כל מה שביחס למציאות נעדר באופן מסוים אחריות ומשמעות, חוץ מלעצב מאוחר יותר את הזיכרון של הזמן האבוד [...]. אם אני כותב על הסוד ווסט כפי שהזיכרון משתבר בתוכי, זה מכיוון שאני מאמין בנוסחה של ז'וזף ז'ובר [סופר]: "אין להתבטא כמו שמרגישים, אלא כמו שזוכרים."

גם בארת מתאר רגעי התעלות ייחודיים במפגש עם הטבע בילדות, רגעים של מעוף והשתאות הממוקדים בחוויית ההווה שהיא נעדרת זמן ומחשבות. בהמשך החיים אנו נוטים להביט ברגע ההווה מתוך מודעות לזיכרון ולהתנסות המצטברת. עד מהרה אנו מגיעים להכרה בדבר טבעו של זרם המאורעות שאנו חולפים בו: שהוא סופי ובלתי הפיך. גם הכרה

דן בירנבוים, **אדם הבודד** (2016), אקריליק על נייר, 50/70 ס"מ
Dan Birenboim, **Lonely Man** (2016), acrylic on paper, 50/70 cm

זו פעמים רבות חומקת, מיטשטשת ונותרת אי שם, הרחק מהעיסוקים היומיומיים, עד שבשנותינו המאוחרות היא מכה בנו שוב.

ההתמודדות עם הזמן החולף ועם המוות ניכרת בסיפור חייו הנודע של הסופר הרוסי לב טולסטוי. יובל לוריא, בחיבורו "על עצם השאלה", מספר על הסופר המפורסם שבאמצע חייו, בשיא תהילתו, הבין שהחיים שלו חסרי משמעות. טולסטוי, שנולד למשפחה דתית, חדל להאמין באלוהים בבגרותו והתמסר לכתיבה ספרותית. הוא מצא עניין בתחומים רבים, נישא, הקים משפחה וזכה להצלחה רבה, עד שהתעוררו בו תהיות והתעצמה בו ההכרה שכל פעולו ייעלם ברבות הימים ושאין תכלית לחייו. טולסטוי נתקף דיכאון קשה ואף שקל להתאבד. בזמן מצוקתו הוא הושפע מפילוסופים רבים - ובהם ארתור שופנהאואר, שטען כי אדם החרד מן המוות חי באופן לא נכון, שכן הוא מנסה לשלוט בדבר בלתי ניתן לשליטה, כלומר בעתידו, כאשר הפתרון הוא להתרכז בהווה. אדם שאינו מפנה את מבטו לעתיד נרפא מחרדת המוות. בסופו של דבר טולסטוי הצליח ליצור סינתזה בין החשיבה הפילוסופית לבין החשיבה הדתית. הוא ביקש לחוות לעומק את משמעותם של הדברים ולחיות לפי רצון האלוהים, באופן בלתי אמצעי, ללא תיווך של מושגים ורעיונות הקיימים באידאולוגיה דתית כזו או אחרת. הרצון האישי שלו, המונח ביסוד הווייתו, הוא לבדו מקנה לדברים משמעות. בו בזמן טולסטוי הכיר בעובדה שהוא יצור סופי, שחייו יסתיימו, ושעם מותו ייעלם הרצון שלו שמקנה משמעות לדברים. קבלה עמוקה של הגורל הבלתי נמנע, של הזמן המכלה ושל ההזדקנות, תוך התמקדות מלאה בחוויית ההווה - זו הייתה דרכו להתמודד עם מצוקתו.

כל אדם נאלץ להתמודד בדרכו שלו עם הזקנה הצפויה לו. אף אחד אינו יכול להכין את בני האדם במדויק להתמודדות האישית עם האופן שבו ההזדקנות תארגן את זיכרונותיהם ואת חרדותיהם או תשנה את כושר השיפוט ואת סולם הערכים שלהם. התפיסה החברתית לגבי זקנה אינה מעודדת. מיוחסים לה מאפיינים של עריריות ובדידות, המלווים לעתים בעצב. אולם בתהליך ההתמודדות עמה, באופן בלתי נמנע, מתעמקת ההכרה בכך שהגוף נדון לתהליך פיזיקלי, בהתאם לטבעו של העולם להשתנות, להימצא בתנועה מתמדת, שכן דבר אינו סטטי. אנו מבינים שכל התופעות שאנו חווים מופיעות ונעלמות - נעות בין קטבים של צער ושמחה, התפתחות ודעיכה, חיים ומוות.

התערוכה "**עם חלוף הזמן**" מתייחסת למתחים אלה, הנובעים משליטתו הבלתי מעוררת של הזמן החולף - למתח שבין יופי והתכלות, לצורך לעסוק במשמעות החיים לנוכח תהליכי ההזדקנות וההכרה בקץ הקיום. כל אחד מן האמנים עוסק בדרכו בזמן החולף. מבחינה חזותית, בחלק מהעבודות הזקנה והמוות סמויים, מבעבעים בשקט, נושאים מסר לעתים חמקמק ובלתי ניתן לפירוש חד-משמעי. בחלק אחר של העבודות ניכר עיסוק ישיר יותר בהתפוררות, בכליה ובמוות, לעתים מתוך עמדה מאופקת של קבלה והשלמה. מסרים אופטימיים ופסימיים נשזרים לסירוגין בעבודות.

דן בירנבוים מציג בתערוכה עבודות אקריליק על נייר מונוכרומטיות, פיוטיות, מעודנות ושקטות. הן מתייחסות לנוף ולבעלי כנף כמו עורב ומייצגות באמצעות הדמות האנושית את אפסות האדם מול הטבע. מוטיבים אלו מעלים על הדעת את עבודות השמן של האמן הגרמני קספר דוד פרידריך - בייחוד את יצירתו הנודעת **עץ העורבים** (1822), שבה נראה עץ בשלכת שנדמה לחיה מאיימת בעלת זרועות מסועפות, ועל ענפיו העירומים ניצבים עורבים רבים. בירנבוים מציין שברבות מעבודותיו הוא מפגיש ברושים ועורבים. מערכת היחסים בין העורב והענף הנוטה לצדו משדרת תחושה של ארעיות, של רגע מסתורי וחולף - מוטיב הנקשר ישירות לנושא התערוכה, לזמניות של כל מצב ושל כל גוף חי. העורב מעורר קונטציות של מוות, ואילו הברושים מעלים על הדעת בתי קברות. צורתו התמירה של הברוש, עם קצהו

המחודד, מזכירה להבה של נר נשמה. בעבודה **הברוש והעורב** (2016), הן הברוש והן הדמות עקורים מן האדמה, ניצבים על סף צניחה לתהום. בעבודה נוספת, **הצמד השחור** (2018), נראה צמד של עלוות עצים, כאשר ברקע עיניהם החלולות נשקפים גזעי עץ הברוש, היוצרים מעין סורגים החוסמים את פתחי העיניים. הדימוי עשוי להיראות כמסכה שחורה, המישירה מבט מאיים לעבר הצופה.

ברכה גיא, בעבודתה **עוגת כלולות** (2011), יצרה עוגת כלה מהודרת עשויה שש עוגות בגדלים שונים, המונחות זו על זו, בצבע שנהב בוהק. השכבה העליונה מעוטרת בוורדים שחורים שחלק מעליהם מנבאים את ההמשך הידוע מראש: נשירה, קמילה והתכלות. ורדים אלו מזכירים את זרי האבל שהאמנית מרבה ליצור. עוגת הכלה היא סמל בולט של אירוע חגיגת הנישואין ושל הטקס הזוהר, שבינו לבין המציאות המורכבת והקשה שזוגות רבים חווים בהמשך דרכם קיים פער ניכר. ברכה גיא יוצרת את דימויי הוורדים השחורים, הנדונים לקמילה בחלוף הזמן, כדי לרמז על כך. מבחינת משמעותם הסמלית, הפרחים מייצגים בתרבות האנושית לא רק יופי וחיים, אלא גם מוות, זמניות והתכלות. הם נקשרים לא רק לאירועים שמחים אלא גם ללוויות. השימוש בצבע השחור בתיאור הפרחים בעבודה זו רק מעמיק את ההקשר הקודר של המוות, בזיקה לחלופיות ולאשלייתיות של האהבה ושל השמחה הכרוכה בטקס הנישואין.

קרן דולין, ציירת ופסלת, מציגה בתערוכה את העבודה **חיינו הפכו בלתי ניתנים לניהול** (2016). יצירתה מכילה קבוצת פסלים מונומנטליים, עשויי חמר, שלא עברו שריפה בתנור השומרת עליהם מפני שבירה. כל תזוזה של הפסלים הכבדים גרמה להם להיסדק ולהתפורר. הדמויות המפוסלות מבוססות על אנשים מוכרים לאמנית, צעירים ומבוגרים, שכולם סבלו או סובלים מהתמכרות כשלה: אכילת יתר, מריטת שיער, צריכת סמים, בזבזנות וצבירת חובות, תלות באנשים אחרים ועוד. חלקם טופלו והצליחו בעזרת כוח הרצון להיגמל ולשקם את חייהם. הדמויות המפוסלות נראות כאילו חוו אסון אקולוגי או מלחמה אכזרית. חלקים מהגוף שלהן מתפוררים, ידיהן ורגליהן מנותקות מגוף הפסל, והרצפה שסביבם מכוסה בשברי חמר או בחלקי גוף זרוקים. תחושת החידלון וההרס שולטת במיצב - כהתגברות של יצר המוות וההרס (תנטוס) על יצר החיים והמיניות (ארוס).

ליהי חן מציגה בתערוכה את תיעוד מצולם של עבודתה **פריחה שנתאחרה** (2006). בתצלום נראה צריף אפור וירוק מואר, שמתוכו, דרך חלונות, מסתעפת שקדייה פורחת. ענפי העץ פורצים אל מחוץ לחלון ובחלוף הזמן נפרחו נושרים ומתפזרים לצד הצריף. הניגוד בין הצריף הישן לבין יופייה של הפריחה הוורודה מייצר רגע של פליאה והתפעמות. שמה של העבודה ניתן לה על שם נובלה של אנטון צ'כוב, המספר על סיפור אהבה לא ממומש בין רופא לאצילה. הסיפור עוסק בחולשות הטבע האנושי, במצוקתו הקיומית של האדם, באשליה ובהחמצה. הצריף בשלמותו, מעשה ידיה של האמנית, הוצג בתערוכה "**פאטאמורגנה**" (2006) במוזיאון חיפה לאמנות, וכן בתערוכה "**אמנות צעירה בישראל**" (2008) בביתן הלנה רובינשטיין. יופייה של הפריחה מפתה ומוביל את הצופה לצדו האחורי של הצריף, שם מגלים דלת שאין אפשרות לפתוח אותה, כביטוי נוסף של תחושת אכזבה והחמצה, המתווספת להחמצות שחווים בחלוף הזמן. בעבודה נוספת, ברישום **קליבר** (2012), נראה דימוי של קליע פגז ריק ובתוכו צומח גרניום. כלים מסוג זה זכורים לחן מילדותה, כאשר בביתה הוצבו קליעי פגזים ששימשו עציצים ואגרטלים. בבגרותה חוזרת האמנית להתבונן במבט מפוכח על דימוי זה, המייצג את מורכבותה של ההווה הישראלית, שעליה מוטלים באופן תמידי צללי המלחמה והמוות.

טובה לוטן מציגה עבודות אניגמטיות שאינן מפוענחות בקלות, למרות חזותן הברורה לכאורה. גם דיבורה וכתבייתה על עבודותיה מתאפיינים באותה רוח פרגמנטרית, בתיאור נוגע-לא-נוגע במה שהעיניים רואות, ובכך גם ניכר קסמה הייחודי כאמנית. לדוגמה, בציור **להכניס את הצל**

של העץ הביתה (2015) מוצג בית סכמטי שקוף בעל קווי מתאר מודגשים. ברקע המוחשך ניכר צלו של עץ, ומבעד לענפיו השחורים נראים כתמי צבע אדום בוהק הזורים אור. בהקשר זה לוטן כותבת בלשונה המיוחדת, האיניגמטית:

"לזכור את העץ, "הצל של העץ" הוא הזיכרון שהעץ מטביע על פני הקרקע, ומבחינתו הוא הנפש שלו. הצל של העץ הוא "לא עץ", אבל "גם עץ". הוא כן ולא. הוא מבלבל ודיכוטומי, ישנו ואיננו, חמקמק משתנה, טוב וגם פחות. הוא מורכב, מסתורי. מדיטציה ומנוחה. וגם הוא "לא צומח" אלא משתרש, "לא לגובה" אלא לעומק, מכונס ופסיבי. קשה לתפוס כל כך הרבה סתירות בכף היד."

צלו של העץ המסועף עשוי גם להיראות כתחרה שחורה ואוורירית שאוטמת את חלל הבית ומשרה על הציור אווירה מאיימת. המבנה מזכיר מעין אחוזת קבה, מסוג הקברים המפוארים שנראים בבית הקברות פר-לשז בצפון פריז. בציור נוסף, **אישה נול** (2018), נצפה משטח שחור גדול ממדים הנראה כיריעה שחורה ספק עשויה חוטים ספק מורכבת משערות. זהו ציור חידתי ולא ברור, ועליו לוטן כותבת:

"העבודה אינה אישה ואינה נול אלא שתי שמלות קטנות, מחוברות בבסיסן. בחריץ שבין הידיים לגוף רצים חוטים. הרבה חוטים, הרבה מידי חוטים, אבל בד לא נוצר."

בין אם מדובר באישה, בנול, בחוטים, בשערות או בארון קבורה, ובין אם בכל דבר אחר שעולה בדעת הצופה, עוצמתו ויופיו הקודר של הציור מדברים בעד עצמם.

דבי מורג, ילידת מחנה העקורים בברגן בלזן, עוסקת ברבים מתצלומיה במפגש בין החיים למוות, בשבריריות החיים, בגוף המתכלה ובהתמודדות עם פגעים ומכאובים. מורג עוסקת בכל אלה באובססיות הופכת קרביים, אך זהו גם הדבר שמחזק אותה וממריץ אותה לחיים. בתערוכה **"שוברת שתיקה"** (2017), שהוצגה בגלריה משרד בתל אביב, מורג הניחה לראשונה את אוספיה: עצמות, חלקים שבורים, פריטים יבשים לקוחים מן הטבע, ועוד. את כל אלה היא צברה במשך שנים, עד שהחליטה לחשוף את מה שבוער בקרבה. בתערוכה זו האמנית מציגה דווקא תצלומים שקטים המתאפיינים בנגיעות אסתטיות מעודנות. בעבודה **כלה בשקית ניילון** (2017) נראית כלה לבנה מכוסה מכף רגל ועד ראש, גופה כמו נחבא ומצטנף לתוך עצמו, כסוד גנוז החבוי בלובנו. הלבן החגיגי מופיע ברבות מעבודותיה של האמנית ומסמל טוהר, תום, אמת ושלווה, אך גם נקשר למוות - לתכריכים, לחיזורונו של המת ולריק המוחלט. בעבודה נוספת, **ספסל לבן** (2017), נראה ספסל מבהיק בלובנו בתוך פארק ריק מאדם בוורשה - עיר טעונה מבחינה היסטורית. צבעי הסתיו, הספסל הבודד והענף היבש משרים אווירה מסתורית וקודרת. עבודותיה של מורג מסקרנות וצובטות, משום שהן בוקעות מתוך הפצע. למרות הנושאים הקשים והטעונים שבהן היא עוסקת ביצירותיה, האסתטיקה מתעלה מעל לכול וניכרת בהן התייחסות ליופיים של החיים.

האמנית **חווה ראוכר** עוסקת ביחסי גומלין שבין ציור לפיסול. ניכר בעבודותיה המעבר של דימויים מציוריים שמן לפסלים ולטרקופגים. בתערוכה מוצגות עבודות שבהן האמנית יצרה ציורי שמן בתוך תבנית קעורה, שהיא הנגטיב החלול של הפסל, וכך נוצרת אשליה שבה החלל הקעור הופך לתלת-ממדי וכמו מתבלט החוצה. עבודותיה מתבססות על התבוננות באנשים בסביבתה ונושאות בדרך כלל מסרים חברתיים הנוגעים לסוגיות של הגירה, חיפוש אחר זהות ופמיניזם. בהפיכת הדימויים לתלת-ממדיים הדמויות הופכות לסימבוליות יותר מאשר לריאליסטיות, והעיסוק במסרים חברתיים ישירים מתעמעם לטובת התייחסות לשאלות קיומיות החורגות אל מעבר לממדים אקטואליים ומקומיים. הדימוי הופך למעין שריד ארכיאולוגי שמחובר לתרבות קדומה ומתנתק במקצת מן ההקשר העכשווי. בתערוכה

דן בירנבוים, **הברוש והלבנה** (2017), אקריליק על נייר, 30/40 ס"מ
Dan Birenboim, *The Cypress and the Moon* (2017), acrylic on paper, 30/40 cm

חווה ראוכה, מיטש (2017), וידאו
Hava Raucher, Mitch (2017), video

הנוכחית מוצגים שני דימויים ייחודיים המוקרנים בלופ על מסך פלזמה. אלו הן דמויות של ילד עם מפלצת ושל נערה אתיופית, המאזכרים את דיוקנאות המומיות מפיזום - ציורי דיוקנאות מתקופת השלטון הרומי במצרים העתיקה, שצוירו באופן ריאליסטי על לוחות עץ או פשתן טבול בגבס וחוברו לחזית ארונות הקבורה. דיוקן שלישי, שמופיע בעבודת וידיאו, הוא דיוקנו של מיטש בקה, חבר קרוב ואמן מוערך שהלך לעולמו ב־2016. האמנית התאבלה על מותו והנציחה את דיוקנו. עבודותיה של ראוכה המוצגות בתערוכה מתייחסות לזמן החולף, למוות ויצרות חיבור של תרבות עתיקה יומין לעולם העכשווי. המעבר שלה מציור לפיסול, ומשם לעבודת וידיאו עכשווית, מוסיף נופך רענן, חדשני ומעניין לעשייתה האמנותית רבת-השנים.

מיכל רובנס יוצרת ציורים הנוגעים במקומות נאיביים וראשוניים ובתחושות של פחד, סוף וכיליון. הם נעים על הציר שבין ממשות לבין דמיון ופנטזיה ואף סיוט. בתערוכה מוצגות שתי עבודות חדשות של האמנית: ציורים שנעשו בצבעי מים בצבעוניות עדינה ושקופה. במבט ראשון הם עשויים ליצור אף רושם מתקתק. בכל אחת מהעבודות מציור עיגול, במעגליות של יום, שבוע, שנה וחיים. בציור **זר** (2017), נראה מעגל של פרחים צבעוניים, חלקם נראים רעננים וטריים, חלקם נמסים לתוך עצמם ולתוך הרקע. הם בני חלוף. כולם אסופים יחד, בלתי נפרדים, בתוך זר שהוא ספק זר יום הולדת ספק זר זיכרון. בציור **שבוע** (2017) מציור עיגול נוסף, גם הוא בצבעי מים רכים. זהו אובייקט המכיל כדורים קטנטנים וצבעוניים. עד מהרה ניתן להבחין כי לא מדובר בצעצוע אלא בקופסת תרופות, המחולקות לפי ימים וממתינות לשימוש - כמעט כמו סוכריות, כמו הבטחה להמתקה של היום, ואולי כסימן לסוף הקרב. רובנס מתייחסת לנושאים, המכילים ממד קודר של חלופיות, בנימה משחקית והומוריסטית.

ניתן לראות כיצד במגוון העבודות המוצגות בתערוכה קיימת קשת רחבה של התייחסויות לנושאים הקשורים לחיים, לזקנה ולמוות. נתן זך תמצת את התייחסותו לשלושה יסודות אלו בשירו הקצר "ראיתי ציפור":

"ראיתי צפור לבנה בלילה השחור / ונדעתי כי קרוב לכבות אור / עיני בלילה השחור /
ראיתי עב קטנה ככף יד איש / ונדעתי כי את הגשם שאני מרגיש / עוד לא הצלחתי לספר
לאיש / ראיתי עלה אשר נפל, אשר נופל / הזמן קצר. אני איני קובל."

לאחר שבבית הראשון ובבית השני המשורר מתאר את חרדת המוות האוניברסלית והאישית, הוא חוזר אל מציאות החיים שבה בני האדם מצליחים לשרוד, לחוש את הטבע הסובב, למרות הידיעה שיש סוף. במילים "הזמן קצר" המשורר מתכוון לזמן שבין לידה למוות - הזמן היחיד שיש לאדם כיצור חי, שבו אפשר ליהנות מהשפע שהמציאות מציעה. נראה כי למרות ההכרה בחלופיות החיים, המשורר מסיים בנימה מאופקת של השלמה וקבלה: "אני איני קובל".

אורה קראוס, אוצרת

1. שיבטה טויו, **הבוקר תמיד בא**, "תשובה", מיפנית: איתן בולוקן, תל אביב: לוקוס, (2017) [2010], עמ' 25. המשוררת היפנית שיבטה טויו (1911-2003) החלה לכתוב שירה בגיל 92 ופרסמה את ספר שירה הראשון בגיל 98 וזכתה להוקרה ביפן וברחבי העולם בזכות שירתה המתאפיינת בכנות ובפשטות
2. צ'סלב מילוש, בתוך **על גדת הנהר**, מפולנית: דוד וינפלה, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1999.
3. רולאן בארת, **ערבי פריז**, "האור של הסוד ווסט", תל אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2001, עמ' 16-19.
4. יובל לוריא, "על עצם השאלה", בתוך: אסא כשר (עורך), **משמעות החיים**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2000, עמ' 60-61.
5. נתן זך, "ראיתי ציפור", **שירים ראשונים**, ירושלים: המס"ה, 1955.

דן בירנבוים, **הצמד בשחור** (2018), אקריליק על נייר, 70/100
Dan Birenboim, **Couple in Black** (2018), acrylic on paper, 70/100

קרן דולין, **חיינו הפכו בלתי ניתנים לניהול** (2016), אובייקטים, חימה, קונסטרוקציה ממתכת, כיסאות
Karin Dolin, **Our Life Has Become Unmanageable** (2016), objects, clay, metal construction, chairs

קרן דולין, חיינו הפכו בלתי ניתנים לניהול (2016), פרט
Karin Dolin, Our Life Has Become Unmanageable (2016), detail

חווה ראוכר, נערה אתיופית סרקופג (2017), שמן על גבס וגומי, גובה 65 ס"מ
Hava Raucher, Ethiopian Girl (2017), oil on plaster and rubber, 65 cm

דן בירנבוים, **הברוש והעורב** (2016), אקריליק על נייר, 50/70 ס"מ
Dan Birenboim, *The Cypress and the Raven* (2016), acrylic on paper, 50/70 cm

טובה לוטן, **ללא כותרת** (2017), מהסדרה "מתפרקת ומרכיבה", 90/130 ס"מ
Tova Lotan, *Untitled* (2017), from the series "Disassembling and Rassembling", 90/130 cm

טובה לוטן, **אישה נול** (2018), מדיה מעורבת על ניר פרגמנט, 130/90 ס"מ
Tova Lotan, **Woman Loom** (2018), mixed media on parchment, 90/130 cm

דבי מורג, **סדוק** (2017), צילום, 100/70 ס"מ
Debbie Morag, **Cracked** (2017), photograph, 70/100 cm

טובה לוטן, **להכניס את הצל של העץ הביתה** (2015), מדיה מעורבת על נייר, 130/130 ס"מ
Tova Lotan, **Introducing Tree Shadow to the Interior of the House**, mixed media on paper, 130/130 cm

מיכל רובנס, זר (2017), צבעי מים על נייר, 24/32 ס"מ
Michal Rubens, Bouquet (2017), watercolor on paper, 24/32 cm

טובה לוטן, להכניס את הצל של העץ הביתה (2015), מדיה מעורבת על נייר, 130/130 ס"מ
Tova Lotan, Introducing Tree Shadow to the Interior of the House (2015), mixed media on paper, 130/130 cm

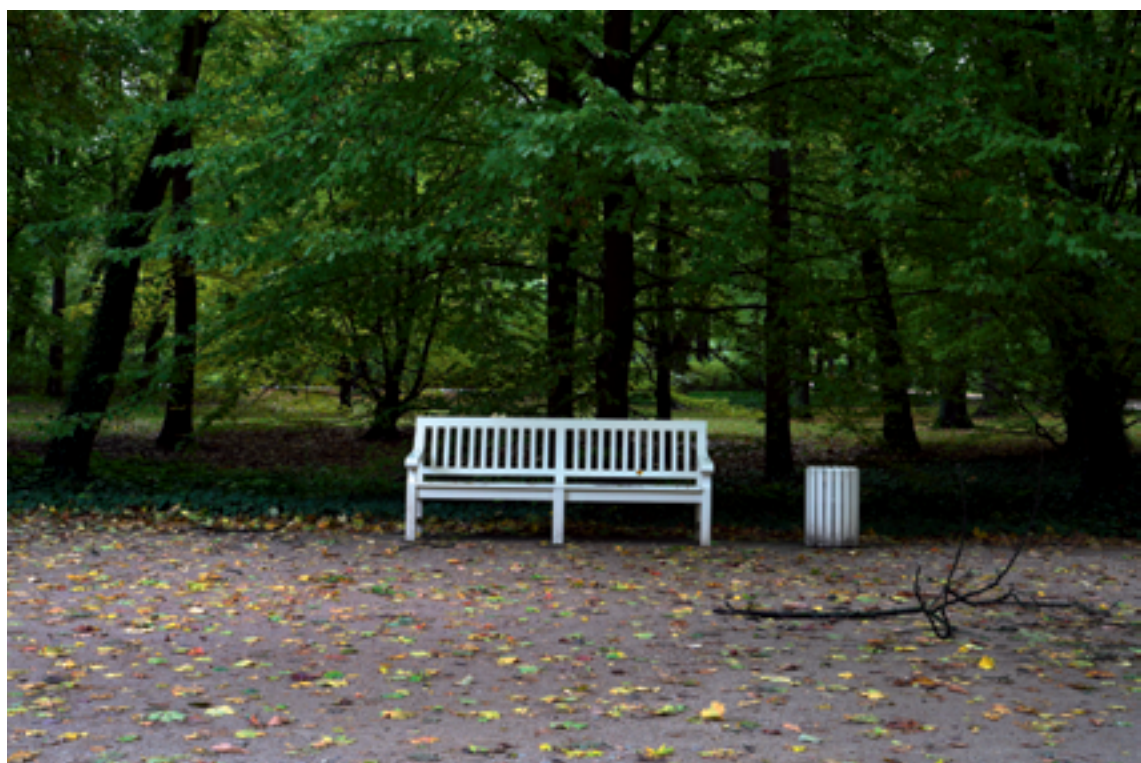
חווה ראוכר, ילד עם מפלצת (2017), שמן על גבס וגומי, גובה 65 ס"מ
Hava Raucher, Child with Monster (2017), oil on plaster and rubber, 65 cm

ברכה גיא, זר אבלות (2017), עלי תאנה קמלים, מצופים בשכבת לכה
Bracha Guy, Mourning Bouquet (2017), wilted fig tree leaves, coated with lacquer

ליהי חן, פריחה שנתאחרה (2006), צילום הצבה
Lihi Chen, Late Bloomer (2006), installation view

דבי מורג, **טורסו** (2016), צילום, 100/70 ס"מ
Debbie Morag, **Torso** (2016), photograph, 70/100 cm

דבי מורג, **ספסל לבן** (2017), צילום, 100/70 ס"מ
Debbie Morag, **White Bench** (2017), photograph, 70/100 cm

טובה לוטן, מאחורי ביתי (2004), תפירת מכונה על שמלה
Tova Lotan, In My Backyard (2004), machine sewing on a dress

דבי מורג, להב משונן (2017), צילום, 100/70 ס"מ
Debbie Morag, Jagged Blade (2017), photograph, 70/100 cm

ברכה גיא, עוגת כלולות (2011), בצק סוכר, קלקר, מלח, גובה 65 ס"מ, קוטר 50 ס"מ
Bracha Guy, Wedding Cake (2011), sugar dough, styrofoam, salt, height 65 cm, diameter 50 cm

them appear fresh, while others dissolve into themselves and into the background. Inseparable from one another, these ephemeral flowers are gathered together into what may alternately appear as a birthday bouquet or a funeral wreath. The painting *Week* (2017) contains another circle, similar painted with soft watercolors, which contains tiny, colorful balls. One soon realizes, however, that this is not a toy but rather a pillbox with compartments for the days of the week, in which the pills awaiting use may appear as candy promising to sweeten one's day, or perhaps as a sign of the impending end. Rubens treats her subjects, which offer a gloomy view of the transience of all things, in a playful, humorous manner.

The works included in the exhibition convey a wide range of attitudes towards themes related to life, aging, and death. The Israeli poet Natan Zach succinctly related to these three elements in his short poem "I saw a bird":

"I saw a white bird in the black night / and knew that my eye / sight would soon be extinguished in the black night. / I saw a cloud as small as a human hand / and knew that I had yet to tell / of the rain I felt. / I saw a leaf that fell, that falls. / Time is short. Yet I do not protest."⁵

Having described both a personal and a universal fear of death in the first and second lines, the poet returns to the reality of a life in which people manage to survive and to experience the surrounding natural world despite their awareness of life's finitude. The words "time is short" allude to the time between birth and death – the only time that human beings have available, and in which one can enjoy the plenitude offered by life. It seems that despite his recognition of the ephemeral nature of life, the poet concludes with an attitude of quiet acceptance: "Yet I do not protest."

Ora Kraus, Curator

1. Toyo Shibata, "Morning Comes," translated from the Japanese by Don Kenny, see <http://www.twitlonger.com/show/8ebcq3>
2. Milosz Czesław, "A Meadow," in *Facing the River*, translated from the Polish by Robert Hass, New York: HarperCollins, 1995.
3. Roland Barthes, "The Light of the Sud-Ouest," in *Incidents*, translated from the French by Richard Howard, Berkeley, CA: University of California Press, 1992, pp. 4–7.
4. Yuval Lurie, "About the Nature of the Question," in Assa Kasher (editor), *The Meaning of Life*, Tel Aviv: Hakibbutz Hameuchad, 2000, pp. 60–61, in Hebrew.
5. Natan Zach, "I saw a bird," in *First Poems*, Jerusalem, 1955, in Hebrew.

מיכל רובנס, **שבוע** (2017), צבעי מים על נייר, 32/24 ס"מ
Michal Rubens, *Week* (2017), watercolor on paper, 24/32 cm

pot” is familiar to Chen from her childhood, when munitions shells were often used in Israeli homes as flower pots and vases. As an adult, the artist returns to cast a sober gaze at this image, which represents the complexity of Israeli experience in the constant shadow of war and death.

Tova Lotan’s enigmatic works are not easily decipherable, despite their seemingly straightforward appearance. Her discussions of her work are characterized by the same fragmentary spirit, and by descriptions that circle around what the eyes see – revealing her unique appeal as an artist. The painting *Bringing the Tree Shadow into the House* (2015), for instance, depicts a schematic, transparent house whose outlines are boldly drawn. The shadow of a tree is visible in the darkened background, and patches of bright red color gleam beyond its black branches. As Lotan writes in her unique, enigmatic style:

“Remembering the tree, the ‘shadow of the tree’ is the memory that the tree imprints upon the ground. For me, it is akin to its soul. The tree’s shadow is ‘not tree,’ yet is ‘also tree.’ It is yes and no. It is confusing and presents a dichotomy, both present and absent, elusive and changing, good and less so. It is complex, mysterious. Meditation and rest. Moreover, it does not ‘grow’ but rather sends out roots, extending not ‘upwards’ but rather downwards, withdrawn and passive. It is difficult to capture so many contradictions with the palm of one’s hand.”

The shadow of the forked tree may also call to mind black, ethereal lace that overtakes the interior of the house and suffuses the painting with a threatening atmosphere. The structure resembles a sepulcher of sorts, like the elaborate tombstones in the Père Lachaise cemetery in northern Paris. In another painting, *Woman Loom* (2018), a large black surface appears to be made of thread or hair. Writing about this enigmatic painting, Lotan comments:

“The work is neither a woman nor a loom but rather two small dresses joined at the bottom. In the crevice between the hands and the body are threads. Lots of threads, too many threads, yet no cloth is created.”

Whether this painting is concerned with a woman, a loom, thread, hair, or a casket, or whether it is concerned with any other image that comes to the viewer’s mind, its power and dark beauty speak for themselves.

Debbie Morag, who was born in the DP camp Bergen-Belsen, is concerned in many of her photographs with the encounter between life and death, the fragility of life, the dying body, and the experience of ailment and pain. Morag engages with these themes in a heart-wrenchingly obsessive manner, yet this engagement also provides her with strength and fills her with life. In the exhibition “Breaking the Silence” (2017, Office Gallery, Tel Aviv), Morag presented her collections for the first time: bones, broken bits and pieces, dried natural specimens, and more. She had accumulated those objects over the course of many years before deciding to reveal what was burning within her. For the current exhibition, by contrast, she

has created quiet photographs characterized by a refined aesthetic. In *Bridal Veil in a Nylon Bag* (2017), a white bride appears covered from head to toe, her body hiding and withdrawing into itself like a secret enveloped in whiteness. A festive white appears in many of the artist’s works, symbolizing purity, innocence, truth, and calm, while also alluding to death – to shrouds, to the paleness of the corpse, and to a total void. Another work, *White Bench* (2017), features a gleaming white bench in an empty park in the historically charged city of Warsaw. The autumn colors, solitary bench, and dry branch conjure up a dark and mysterious atmosphere. Morag’s works provoke curiosity and are painfully touching, since they emerge out of a wound. Yet despite the difficult subjects with which she is concerned, the aesthetic quality of her works bespeaks a concern with the beauty of life.

The artist **Hava Raucher** is concerned with the reciprocal relations between painting and sculpture and the transformation of oil paintings into sculptures and sarcophagi. For this exhibition, she has created oil paintings on the interior of concave molds, the hollow negatives of sculptures, thus forming an illusion of three-dimensional reliefs. Raucher’s works are based on the observation of people in her surroundings, and are usually charged with social messages concerning immigration, identity, and feminism. By transforming the images into three-dimensional figures, she endows them with a quality that is more symbolic than realistic, while shifting the emphasis from direct social messages to existential questions that exceed the local sphere of current events. The image is transformed into an archeological vestige of sorts, which is connected to an ancient culture and is somewhat detached from its contemporary context. This exhibition features two unique images that are projected in a loop on a plasma screen. These figures, which represent a child with a monster and an Ethiopian girl, call to mind the Fayum mummy portraits painted in ancient Egypt under Roman rule. These portraits, which were realistically painted on wooden panels or on linen bathed in plaster, were affixed to the front of burial casks. A third portrait, which appears in the video work, is a portrait of Mitch Baker, a close friend of Raucher’s and an esteemed artist, who passed away in 2016. Raucher mourned his death and commemorated him in this portrait. Her works attend to the passage of time and to death, and forge a connection between ancient culture and the contemporary world. Her transition from painting to sculpture and contemporary video art infuses her longstanding creative process with a fresh and innovative quality.

Michal Rubens creates paintings that touch upon primary, naïve experiences and feelings of fear, finitude, and annihilation, ranging from concrete sensations to imagination, fantasy, and even nightmares. The exhibition includes two new watercolors created in a subtle, transparent palette, which at first glance may even appear to have a saccharine quality. Each of the works contains a circle referring to the cyclical rhythm of each day, week, and year, as well as of life itself. The painting *The Bouquet* (2017) features a circle of colorful flowers. Some of

ליהי חן, קליבר (2012), רישום דיגיטלי, הזרקת דיו על נייר ארכיוני
Lihi Chen, *Caliber* (2012), digital drawing, inkjet on archive paper

roses, whose partially withered leaves allude to what is bound to come: falling, withering, and dying. These roses are reminiscent of the funeral wreaths that the artist frequently creates. A bridal cake is a prominent symbol of the glamorous wedding ceremony, which has little to do with the difficult and complex reality experienced by many couples over time. Bracha Guy's image of black roses, which are fated to wither, alludes to this fact. In terms of their symbolic charge, flowers in human culture represent not only beauty and life, but also death, transience, and dissolution. They are related not only to joyful events, but also to funerals. The use of the color black to portray the flowers in this work further underscores their dark connection to death, as well as the transience and illusory nature of the love and joy expressed in a marriage ceremony.

The sculptor and painter Karin Dolin's *Our life Has Become Unmanageable* (2016) is a group of monumental clay sculptures that were not fired in an oven, thus preserving their fragility. Every movement to which these heavy sculptures were subjected has caused them to further crack and crumble. The clay figures are based on both young and old people with whom the artist is acquainted, who have all suffered or continue to suffer from some form of addiction: overeating, hair pulling, drug consumption, overspending and debt, dependence on others, and more. Some of them had been treated and were able to engage their willpower to rehabilitate themselves and their lives. The sculpted figures appear to have survived an ecological disaster or cruel war. Parts of their bodies are crumbling, their arms and legs are detached from their torsos, and the floor around them is littered with fragments of clay and body parts. A sense of destruction suffuses this installation, which appears to capture the triumph of the death drive (Thanatos) over the drive for life and sexuality (Eros).

Lihi Chen's photographic documentation of her work *Late Bloomer* (2006) features a brightly lit, gray and green shack, with a blooming almond tree visible through its window. The tree branches erupt out of the window, and over time flowers have fallen on the ground. The contrast between the old shack and the beauty of the pink blooms produces a moment of wonder and enchantment. The work's title was borrowed from that of a novella by Anton Chekhov, which tells of an unfulfilled love story between a doctor and an aristocratic woman. The story is concerned with the weakness of human nature, man's existential distress, illusion, and lost opportunities.

The entire shack, which was created by the artist, was included in the exhibition "Fatamorgana" (2006) at the Haifa Museum of Art, as well as in the exhibition "Young Art in Israel" at the Helena Rubinstein Pavilion. The seductive beauty of the blooms lures the viewer to the back of the shack, only to discover a door that cannot be opened – yet another expression of disappointment and missed opportunities, as they are experienced over time. In the drawing *Caliber* (2012), an empty munitions shell serves as a pot for a geranium plant. This type of "flower

sun is not shining), it is light-as-space, defined less by the colors it imparts to things [...] than by the eminently *habitable* quality it communicates to the earth [...] it is a luminous light. You must see this light (I would almost say: hear it, so musical is its quality) [...] liquid, radiant, heartrending [...] Hence, at the age when memory is formed, I acquired of those “realities” only the *sensation* they afforded me: odors, exhaustions, sounds of voices, errands, changing light, everything that, with regard to reality, is somehow irresponsible and having no meaning except to form, later on, the memory of lost time [...] If I speak of this Sud-Ouest as memory refracts within me, it is because I trust Joubert’s formula: “Do not express yourself as you feel, but as you remember.”³

Barthes similarly describes unique moments of transcendence in his childhood encounter with nature, moments of inspiration and wonder focused on an experience of the present, devoid of time and thoughts. Later on in life, we tend to observe the present moment based on our awareness of memory and cumulative experience. We quickly realize that the stream of events in which we are immersed is finite and irreversible. This type of early awareness is often elusive, blurred and forgotten far from our everyday preoccupations, until late in life it strikes us again.

The process of coming to terms with the passage of time and death is evident in the well-known biography of the Russian writer Lev Tolstoy. In an essay included in the book *The Meaning of Life*,⁴ Yuval Lurie recounts how in midlife, at the height of his fame, the renowned author came to feel that his life was meaningless. Tolstoy, who was born into a religious family, abandoned his faith as an adult and devoted himself to literary writing. He was knowledgeable in many fields, married, established a family, and enjoyed great success, until he was plagued with doubts and overcome by the realization that his work would eventually disappear, and that there was no purpose to his life. Tolstoy fell into a deep depression, and even considered suicide. During this time of distress, he was influenced by numerous philosophers – including Arthur Schopenhauer, who argued that a man living in fear of death is living the wrong way, since he is attempting to control the uncontrollable – that is, his future – when the solution is to concentrate on the present. A man who does not direct his gaze to the future is cured of the fear of death. Tolstoy eventually succeeded at creating a synthesis between religious and philosophical thinking. He sought to experience the meaning of things in depth and to live according to the will of God in a direct manner, without the mediation of concepts and ideas affiliated with one religious ideology or another. He came to believe that only his personal will, rooted deep within his being, could endow things with meaning. At the same time, Tolstoy recognized that he was a mortal creature, that his life would end, and that his will, which endowed things with meaning, would disappear upon his death. His deep acceptance of the inevitable passage of time and of aging, alongside a focus on the experience of the present, was his way of coping with his distress.

Each person must find his own way of coming to terms with the advent of old age. No one can fully prepare people for the personal challenges they will experience in coping with aging and with the way it will reorganize their memories and anxieties or alter their judgment and values. The social perception of aging is not encouraging, associated as it is with loneliness, solitude, and sometimes also sadness. Yet the process of coming to terms with it inevitably deepens our awareness of the fact that our body has been fated to a process of gradual dissolution as part of the world’s natural process of change, and that it exists in constant movement, since nothing is static. We understand that everything we experience appears and disappears – vacillating between the poles of sorrow and joy, growth and decline, life and death.

The exhibition “**With the Passage of Time**” attends to these tensions, which stem from the unquestionable power of the passage of time – such as the tension between beauty and dissolution, and with the need to concern oneself with the meaning of life as we face processes of aging and become cognizant of the finitude of existence. Each one of the participating artists offers a unique exploration of the passage of time. From a visual perspective, some of the works are implicitly concerned with old age and death, which quietly percolate deep within them, carrying a message that is at times elusive and does not lend itself to clear-cut interpretations. Other works engage more explicitly with dissolution, annihilation and death, at times from a calm stance centered on acceptance. Optimistic and pessimistic messages are alternately woven into the works.

Dan Birenboim’s acrylic paintings on paper are monochromatic, lyrical, and refined. They are concerned with landscapes and birds such as crows, and the human figures in them represent the nullity of man in comparison to nature. These motifs call to mind the oil paintings of the German artist Caspar David Friedrich – and especially his well-known *The Tree of Crows* (1822), in which the bare, twisted branches of a tree, which resemble a threatening animal, are covered with crows. As Birenboim notes, many of his works bring together cypresses and crows. The relationship between the crow and the twisted branch is suffused with a quality of transience, capturing a mysterious and ephemeral moment. This motif is directly related to the theme of this exhibition, which is concerned with the transience of all situations and of every living body. The crow connotes death, while cypresses, whose upright form and pointed tip call to mind the flame of a memorial candle, are associated with cemeteries. In *The Cypress and the Crow* (2016), both the cypress and the figure have been uprooted from the earth, and are suspended on the verge of an abyss. In *The Black Pair* (2018), cypresses resembling iron bars are reflected within the hollow eyes of the foliage. This image calls to mind a black mask that directs a threatening gaze towards the viewer.

Bracha Guy’s *Wedding Cake* (2011) is a fancy confection composed of a stack of six differently sized, gleaming ivory cakes. The top layer is decorated with black

דבי מורג, כלה בשקית ניילון (2017), צילום, 100/70 ס"מ
Debbie Morag, Bride in a Nylon Bag (2017), photograph, 70/100 cm

The wind whispered in my ear, / "It's about time for you / To come with me to the other world," / Enticing me with its cloying voice / So I quickly answered, "I will stay here yet a while, / For I still have things / Left to do. / The wind's face looked put out / As it went back where it came from / In an indignant whoosh."¹

Childhood is a territory of temporal deception, whose outlines are at once distinct and blurred, familiar and enticing as well as elusive and indefinable. When one returns to one's childhood and reconstructs it, one must come to terms with the intangible quality of memory and the distant time it belongs to. The time of childhood is at once absent and continuously present.

The other time of childhood is also associated with the idea of the Garden of Eden. Numerous works of poetry and prose express a longing for an image of an Edenic past – a representation of a time rooted in consciousness that is too far away to remember with precision, yet too close and important to forget. In the Book of Genesis, the Garden of Eden represents a time and place outside of any chronological continuum. In a certain sense, time begins with the expulsion of Adam and Eve and their exposure to the annihilating force of time and of the world, to illness, suffering, and death. Just as Adam and Eve were chastised by being exposed to this painful "other world," so the child's world is disturbed when the real world invades his Garden of Eden and propels him into real time, to a place where there is pain and death. The Polish poet Czesław Miłosz describes a moment of return to the Edenic garden of his childhood:

"It was a riverside meadow, lush, from before the hay harvest, / On an immaculate day in the sun of June. / I searched for it, found it, recognized it. Grasses and flowers grew there familiar in my childhood. / With half-closed eyelids I absorbed luminescence. / And the scent gathered me, all knowing ceased. Suddenly I felt I was disappearing and weeping with joy."²

In this poem, Miłosz describes a moment of enlightenment in which the present ceased to be present and the past was no longer past. In this state of return to a world that preceded the familiar logic of life, absolute joy becomes possible. It seems that only in childhood can one live in a continuous Garden of Eden, in a time outside of time, without any sense of awareness or finitude. This suspension outside of chronological time is made possible, in Miłosz's poem, since the child has not yet entered a state of disenchantment. A similar sensation is awakened when reading Roland Barthe's account of his childhood memories from southwestern France, *Light of the Sud Ouest*.

"The light of the Sud-Ouest [...] there is a signal that tells me I have crossed the threshold and am entering the country of my childhood; a pine grove on one side of the road, a palm tree in a courtyard, a certain height of the clouds that gives the terrain the mobility of a face. Then begins the great light of the Sud-Ouest, noble and subtle at the same time; never gray, never low (even when the

Rehovot Municipal Gallery
Smilenski Culture Center
Curator and gallery manager: Ora Kraus

Translation: Talia Halkin
Hebrew editing: Yaron David
Photos: Avi Amsalem
Photo of *Late Bloomer*: Ariel Verhaftieg
Video: Yoav Bezaleli
Design and production: Dana and Dan

All rights reserved © printed in A.R. print, March (2018)

Dan Birenboim
Bracha Guy
Karin Dolin
Lihi Chen
Tova Lotan
Debbie Morag
Chava Raucher
Michal Rubens

Painting, Photography, Sculpture, and Video
Curator: Ora Kraus

With the support of the Department of Plastic Arts, the Culture Administration,
Ministry of Culture and Sports; Department of Culture and Art, Rehovot Municipality,
Rehovot's Municipality Company for Culture and Sports

WITH_{the}
PASSAGE
_{of} **TIME**